

İLÂHÎ HİTAP – İLHAM İLİŞKİSİ¹

THE RELATION OF DIVINE ADRESS - INSPIRATION

Mazhar DÜNDAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mazhardu@hotmail.com, Van-Türkiye

ÖZET

İlham kelimesi sözlükte, herhangi bir şeyi kalbe bırakmak, feyiz yoluyla bildirmek, bir şeyi zihne koymak ve telkin etmek demektir. Bu bildirme anında kişi, bunun bir ilham olduğunu ve Yüce Allah tarafından bildirildiğini bir şekliyle anlar ve gereğini hiç tereddüt etmeden yerine getirmeye çalışır. Bu mana, özellikle Yüce Allah ve Cebrail (a.s.) tarafından, süratli ve gizli bir şekilde zihne konulana özeldir. İlham kelimesi ayrıca yakalamak, kavramak ve keşfetmek manasına gelen "sezgi" anlamını da ifade etmektedir. Buna göre şair ve mucidlerin zihinlerinde beliren bilgiye de ilham denilebilir. Kur'an'da ilham kelimesi: " *Allah, nefse kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham etmiştir*" (Şems,91/8) şeklinde bir yerde geçmektedir. Ayetteki " *elheme*" fiiline, öğretti, tanıttı, bildirdi, yarattı, kavratı gibi farklı manalar da verilmiştir. Buna göre ilham, tarif, talim ve tebyinden farklı olarak insanın kalbinde bir duygu ve düşüncenin oluşmasıdır. Tıpkı Kur'an'da insan dışındaki varlıklar hakkında kullanılan "vahiy" ifadesinin müfessirler tarafından "ilham" manasında kullanılması gibi. Söz konusu varlıklarda "vahiy/ilham" sonucu bir içgüdü, programlama, kodlama meydana gelmektedir. Aynı şekilde tüm insanlar da bu manada diğer varlıklar gibi birinci dereceden "firat" dediğimiz "vahiy/ilham"a muhatap olmuşlardır. İlhamın ikinci derecesine ise, nübüvvet öncesi peygamberler, peygamber olmayıp Kur'an'da Yüce Allah'ın vahyettik dediği insanlar (Hz. Meryem, Havariler, Hz. Musa'nın annesi v.s), âlimler, evliyalar gibi mümtaz insanlar muhatap olmuşlar ve olmaya devam edeceklerdir. İlhamı, bir işi yapıp yapmama hususunda Allah tarafından insanın iç dünyasına ilka edilen duygu şeklinde tarif etmek ve bunun bir ilahi hitap olduğunu söylemek mümkündür. Bu makalede, ilahi hitabın bir çeşidi olan ilham, ilhamın çeşitleri ve ilahi hitap - ilham ilişkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlahi Hitap, Nebi, Resul, Evliya, İlham

ABSTRACT

In the dictionary, the word of inspiration means to leave something into the heart, to declare it through meditation, to put something in mind and to inculcate something. At this reporting, the person understands that it is an inspiration and that it is revealed by Allah Almighty and tries to fulfill it without hesitation. In this sense, especially by Allah Almighty and Gabriel (pbuh), it is important to be minded in a fast and secret manner. The word of inspiration also expresses the meaning of "intuition" which means to catch, to understand and to discover. According to this, the wisdom in the minds of poets and inventors can be called inspiration. The inspiration in the Qur'an is: " *Allah inspired the senses of evil and the takvas (the ability to avoid evil) to the human soul* (Shams, 91/8). In the verse of Koran, "elheme" verb has different meanings like taught, introduced, declared, created, comprehended.. Accordingly, unlike description, drill and declaration, the inspiration is the formation of a feeling and a mind in the human heart. Just as the expression of "revelation" used in non-human beings in the Qur'an is used as an *inspiration* by the commentators. In this sense, as a result of "revelation / inspiration", an instinct, programming, coding come into existence in these non-human beings. In the same way, all human beings have been subjected to "revelation / inspiration", which we call "firat" at first degree like other beings. In the second degree of inspiration, prophets before being a prophet (nübüvvet), non-prophet persons who were called in the Qur'an by the Almighty Allah said that we revealed to them (Holy Virgin, the apostles, Moses' mother etc.), scholars were subjected and they will. It is possible to say that inspiration is to describe in the form of a feeling that is inoculated by God into the inner world of man as to whether or not to do a business, and that this is a divine address. This article will deal with a kind of divine address, inspiration, variety of inspiration and the relation of revelation and inspiration.

Key words: Divine address, Nebi, Resul, Saint, Inspiration

¹ Bu makale, "İlâhî Hitabın Karakteristiği" isimli doktora çalışmamızdan üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Kur'an'da ilham kelimesi: "فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَتَقْوِيَهَا" *Allah nefse kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham etmiştir*" (Şems,91/8) şeklinde bir yerde geçmektedir.

Ayetteki "الهم" fiiline, öğretti, tanıttı, bildirdi, yarattı, kavratı gibi farklı manalar verilmiştir. (Taberi, 1984: XII/602; Razi, Fahreddin, tsz: XXXI/175) Ancak bazı âlimler, öğretme ile ilhamın birbirinden farklı şeyler olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Buna göre ilham, tarif, talim ve tebyinden farklı olarak insanın kalbinde bir duygu ve düşüncenin oluşmasıdır. Tıpkı Kur'an'da insan dışındaki varlıklar hakkında kullanılan "vahiy" ifadesinin müfessirler tarafından "ilham" manasında kullanılması gibi. (Cerrahoğlu, İsmail, 1993: 38) Söz konusu varlıklarda "vahiy/ilham" sonucu bir içgüdü, programlama, kodlama meydana gelmektedir. Aynı şekilde tüm insanlar da bu manada diğer varlıklar gibi birinci dereceden "fitrat" dediğimiz "vahiy/ilham"a muhatap olmuşlardır.

İlhamın ikinci derecesine ise, nübüvvet öncesi ve sonrası peygamberler, peygamber olmayıp Kur'an'da Yüce Allah'ın vahyettik dediği insanlar (Hz. Meryem, Havariler, Hz. Musa'nın annesi v.s), âlimler, evliyalar gibi mümtaz insanlar muhatap olmuşlar ve olmaya devam edeceklerdir. Nitekim Yüce Allah, kulunun kalbine bir duygu yerleştirdiğinde, o duygu ve düşüncüyü kalbin ayrılmaz unsuru haline getirir. Çünkü Arapça'da ilham, insanın bir şeyi bir kerede yutmasını belirtir. Daha sonra bu kelime "Allah tarafından kulun kalbine atılan şey" manasında kullanılmıştır. (Vahidi, 1430: XXIV/55–56)

2. İLHAMIN TANIMI VE MAHİYETİ

İlham kelimesi sözlükte, bir şeyi bir defada yutmak anlamındaki "الهم" kökünden türemiş bir kelimedir. "Lehm", herhangi bir şeyi kalbe bırakmak, (Ragıb el-İsfahani, 1986: 455) lokmayı bir çırpıda yalayıp yutmak, (İbn Manzur, tsz: XII/554) gibi manalara gelir.

İlham ise, yutturmak, (Elmalılı, 1971: VIII/5857) ve feyiz yoluyla bildirmek, bir şeyi zihne koymak ve telkin etmek demektir. (Râgıb el-İsfahânî, 1986: 455; İbn Manzur, tsz: XII/554) Bu mana, özellikle Yüce Allah ve Cebrail (a.s.) tarafından, süratli ve gizli bir şekilde zihne konulana özeldir. Bu bildirme anında kişi, bunun bir ilham olduğunu ve Yüce Allah tarafından bildirildiğini bir şekliyle anlar ve gereğini hiç tereddüt etmeden yerine getirmeye çalışır.

İlham kelimesi ayrıca yakalamak, kavramak ve keşfetmek manasına gelen "sezgi" anlamını da ifade etmektedir. (Akarsu, Bedia, 1984:154) Buna göre şair ve mucidlerin zihinlerinde beliren bilgiye de ilham denilebilir Arapça'da, insanın bir şeyi bir kerede yutması "لهم الشيء" diye ifade edilir. Ayrıca, obur kişi "رجل لهموم" diye nitelendirilir. (Ezheri, tsz: IV/3311; Zebidi, 1966: XXXIII/459)

Seyyid Şerif Cürcani'ye göre ilham, " feyz yoluyla kalbe ilka edilen şey" veya " kalpte kesin bilgi olarak meydana gelen şey"dir. (Cürcani, 1318: 34)

Ragıb el-İsfahani ise, " zihin ve idrake ilka edilen şey " diye tanımladığı ilhamın Allah veya mele-i a'la tarafından ilka edilen şeylere mahsus olduğunu ifade etmiştir. (Ragıb el İsfahani, 1986: 687–688)

İbnü'l-Esir de ilhamı, "bir işi yapıp yapmama hususunda Allah tarafından insanın iç dünyasına ilka edilen duygu" diye tarif etmiş ve bunun bir ilahi hitap olduğunu söylemiştir. (İbnü'l-Esir, 2008: V/73)

İslam Ansiklopedisinde ilham şu şekilde açıklanmıştır:

İlham tabiri en çok evlialık akidesi ile alakalı olarak kullanılır. Yüce Allah kendisini iki türlü gösterir: Biri hususi şekilde bahis mevzuu insanın kalbine ilham ilka etmek suretiyle; ikincisi umumi olarak, peygamberlere risalet vermek sureti ile... Birincisi, yani hususi olanı ilham; ikincisi, yani umumi olanı da vahiydir. İnsanlar içerisinde bilhassa evliyaullah bu ilhamı almaya müsaittirler.

Çünkü kalpleri tasfiye edilmiş ve buna önceden hazırlanmışlardır. Bu Allah'ın bir lütfü olup, vahiyden şu bakımlardan ayrılır: Vahiy getiren melek, peygamber tarafından görülebilir ve vahiyde mündemiç olan risalet bütün beşeriyete aittir. Hâlbuki ilham, buna mazhar olan şahsa mahsustur. (İslam Ansiklopedisi, 1986: İlham mad.967)

Aslında İslami terminolojide ilham denilince daha çok kalpleri arındırılmış kişilere aniden verilen tefekkür ve istidlal dışı bilgiler kastedilmektedir. İşte bu manada ilham, hem peygamberler hem de bunların dışında bazı insanlar için söz konusudur. (Reşid Rıza, 1960: 38) Ancak bağlayıcılık açısından her iki ilham birbirinden farklıdır. (Taftazani, 1317: 12) Yani ilham, hususi olup sadece ilham olunan şahsı ilgilendirirken, ilahi hitabın "kelam" ve "risalet" yoluyla olanları ise umumidir; muhatapların tümünü ilgilendirir ve bağlayıcıdır.

İlham, tefekkür ve tedebbür gibi zihinsel bir faaliyet veya deneme yanılma sonucu oluşan bir bilgi değildir. Bu hususiyetleriyle "ilmi akl" den ayrılır. İlham bir feyiz olup Yüce Allah veya Cebrail (a.s.) tarafından gelir ve kalpte yaratılır. Bu sebeple kaynağı belli olup nereden geldiği ve ne demek istediği açık ve anlaşılır bir bilgidir. Şeytandan gelen ise, ilham değil vesvesedir.

Yüce Allah'ın ve meleğin fısıldamasına ilham, şeytanın fısıldamasına da vesvese adı verilir. Aralarındaki fark da teşvik ettikleri konuya göre anlaşılır. Melek hayra teşvik ederken:

" مَا نُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ " Biz, melekleri ancak hak ve hikmete uygun olarak indiririz" (Hicr, 15/8);

Şeytan ise şerre teşvik etmektedir: " يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا Bunlar(insan ve cin şeytanları) aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar." (En'am, 6/112)

Yukarıdaki açıklamalardan açıkça anlaşılıyor ki, ilahi hitabın sözsüz kısmını ifade eden ilham, Yüce Allah'ın kendi isteğini, hızlı ve gizli bir şekilde doğrudan insanın kalbine indirmesi demektir. Ancak bu çeşit hitap, herhangi bir dil kullanılmadan yapılır.

3. İLAHİ HİTAP – İLHAM İLİŞKİSİ

Yüce Allah, ilham ettiği kulunun kafasını o şekilde çalıştırır ki, insan o anda Allah'ın iradesini derhal anlar:

" وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ " Mûsâ'nın annesine, "O (çocuğu)nu emzir, diye vahyettik (ilham ettik)." (Kasas, 28/7)

Bu ayette vahiy, Yüce Allah'ın, Hz. Musa'nın annesinin kalbine ilka etmesi, yani ilham anlamında kullanılmıştır. (İbn Manzur, tsz: XII/555)

İzutsu da ilham hususundaki açıklamaları şöyle formüle etmiştir: " İlham, Yüce Allah'ın iradesi anında zihninin, derhal vahyi almak için müsait hale gelmesi, O'nun istek ve düşüncesinin peygamberin veya velinin zihninde anlaşılır biçimde var olması demektir." (İzutsu, tsz: 151,152)

Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde Hz. İsa'nın havarilerine (Maide, 5/111), arıya (Nahl, 16/68), yeryüzüne ve göklere (Fussilet, 41/11–12; Zilzal, 99/5) hitapta bulunduğu belirtilmiştir. Kurtubi, Allah'ın havarilere hitapta bulunduğunu bildiren ayetin tefsirinde şöyle demiştir: "Vahiy Arap dilinde ilham anlamına gelir. Vahiy Cebrail (a.s.) vasıtasıyla peygamberlere vahyetmek şeklinde olabileceği gibi, havarilere, arıya ve Hz. Musa'nın annesine ilham tarzında da olabilir. Keza uyku halinde veya uyanık halde iken insana bildirme tarzında da olabilir." (Kurtubi, 1967: VI/234)

Kur'an'da Hz. Musa'nın annesine, bal arısına hitapta bulunduğunu bildiren ayetlerden ve bu ayetlerin açıklamalarından anlaşılacağı üzere ilahi hitap ile ilham arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Ancak müfessirler Hz. Musa'nın annesi, havariler gibi insanlara yönelik hitabın nübüvvet hitabından farklı olduğunu kabul etmişlerdir.

Nitekim Fahreddin Razi, Maide, 5/111. ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: " Havarilerin peygamber olduğunu söyleyenler, onlara vahyetmenin peygamberlere indirilen vahiyyle aynı mahiyette olduğunu kabul ederler. Havarilerin peygamber olmadığını söyleyenler ise, onlara vahyetmenin

ilham anlamına geldiğini ileri sürerler ki bu manada vahiy, Hz. Musa'nın annesine ve arıya vahyedilmesiyle aynı mahiyettedir." (Razi, Fahreddin, tsz: XII/106)

Ancak kelam ve usulu'l-fikh geleneğinde ilahi hitap ve ilham arasında epistemolojik ayırım yapılmış ve bu çerçevede ilhamın kesin bilgi, bağlayıcı hüküm kaynağı olmadığı özellikle vurgulanmıştır. İlahi hitap ile ilham arasındaki bu kategorik ayırım, dilsel olmanın ötesinde kelami birtakım kabullere dayanmaktadır.

Bunun yanısıra Dihlevi gibi bazı âlimler ise, kelam geleneğindeki hâkim görüşün aksine, " bilge kulun (Hızır a.s.) gemiyi delmesi, yıkılmak üzere olan duvarı onarması, çocuğu öldürmesi, peygamberlere vahiyler ve şeriatler inzal edilmesi ilham kapsamındadır. İlham bazen sınanan kimse için, bazen de onun vesilesiyle başkası için söz konusu olur" (Dihlevi, 1994: I/50, 59) şeklinde görüş belirterek ilhamın ilim değeri taşıdığına, hatta mahiyet açısından ilahi hitapla özdeş olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Gazali ise, "vahiy ve ilham kaynak itibariyle birbirinden ayrı şeyler değil" demiş ve şunları kaydetmiştir:

Ta'lim-i ilahi iki türdür. Birincisi vahiy, ikincisi ilhamdır. Aslında ilham vahyin eseridir. Çünkü vahiy, gaybi meselenin sarıh ifadesi, ilham ise bunun sembolik şeklidir. Vahiyle hâsıl olan bilgiye "*ilm-i nebevi*", ilhamla hâsıl olan bilgiye "*ilm-i ledünni*" denir. Ledünni ilmin meydana gelişinde, kişi (nefs) ile Allah arasında herhangi bir vasıta söz konusu değildir. Vahiy peygamberlerin hilyesi, ilham ise velilerin ziyetidir. Ancak velinin nebi olmaması gibi ilham da vahiy değildir. Daha açıkçası, ilham vahiyden daha zayıf bir bilgidir. (Gazali, Ebu Hamid, tsz: 248–250)

Görüldüğü gibi vahiy ile ilham arasındaki fark, lisani gerekçelerden ziyade vahyin geldiği şahsiyetin peygamber olup olmamasıyla alakalı, yani nübüvvet anlayışına dayanmaktadır.

İlham, talim gibi bir çaba olmaksızın kalpte oluşan bir bilgidir. İlmin nereden ve ne şekilde geldiği kesin olarak biliniyorsa buna vahiy denir. İlmin nereden geldiği bilinmezse, ilham veya idrake ilka denir.

Gerek insanın irade ve tercihinin bulunmaması, gerekse elde edilen bilginin kaynağı ve sebebi noktasında vahiy ile ilham birbirinden farksızdır. Temel fark, ilahi kaynaklı bilgiyi kalbe getiren meleğin müşahade edilip edilmemesi noktasındadır. Vahiy tecrübesinde melek müşahade edilirken, ilhamda böyle bir müşahade yoktur. (Gazali, Ebu Hamid, 2006: III/1630–1631)

Mutasavvuf Aziz Nesefi de vahiy ve ilham konusunda şöyle demiştir:

Gökteki melekler insanların kalbine söz ilka ettikleri vakit, eğer o ilka uyanıklıkta olursa, bunun adına ilham derler. Eğer rüyada olursa, bunun adı rüya-yı sadıkadır. Gökteki melekler musavver olup enbiyaya zahir oldukları ve kelamı hüdayı enbiyaya erıştirdikleri vakit namı vahiydir. İşte vahiy, ilham ve rüya-yı sadıka ve melaikenin müsavver olması hakkında şeriat ehlinin sözü budur. (Azizuddin Nesefi, 2009: 203)

Yani tasavvuf geleneğinde keşf, tecelli, firaset, basiret, rüya, müşahade marifet, yakın, ilm-i batın, ilm-i ledün gibi tabirlerle ifade edilen ilham ve vahiy, kaynak itibariyle özdeşirler. Ancak peygamberler, vahiy inzal eden elçi meleği gördükleri halde veliler meleği görememekte dirler.

Vahiy, ruh, Ruhu'l-Kudüs, kalp, ilka gibi kelime ve kavramlar, semantik açıdan ilhamla kesişmektedir. Bu hakikatin ispatı için özellikle vahiy, ruh ve Ruhu'l-Kudüs kavramlarıyla ilham arasındaki ilişkiye bakmak gerekir.

Kur'an'da vahyin Ruhu'l-Emin, Ruhu'l-Kudüs veya Cebrail (a.s.) tarafından Hz. Peygamber'in kalbine inzal edildiği açıkça ifade edilmiştir. Yüce Allah:

" *وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا* " *İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik*" (Şura, 42/52) buyurmuştur.

" يُلْقَى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ " *Emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir* " (Mü'min, 40/15) ayetinde ise, Allah'ın kendi emrinden olan ruhu dilediği kullarına ilka ettiğini belirtmiştir.

Bunların yanı sıra Hz. İsa'yı:

" وَأَيَّدْنَا بِرُوحِ الْقُدُّسِ *Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklediğini*" (Bakara, 2/87) ifade etmiştir.

Ruhu'l-Kudüs ile müminleri de:

" وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ " *kendi katından bir ruh ile desteklediğini*" (Mücadele, 58/22) bildirmiştir.

Böylelikle zikrettiğimiz ayetlerden ruh, Ruhu'l-Kudüs ve ilka gibi kavramların ilham ile ilintili olduğu anlaşılmaktadır.

Fahredden er-Razi, Şura, 42/51. ayetinde geçen vahiy kelimesiyle ilgili olarak şöyle demiştir:

Bu ayetteki vahiyden maksat, kalbe ilka edilen ilham yahut rüyadır. Yüce Allah gerek Hz. Musa'nın annesine, gerekse oğlunu kurban etmesi hususunda Hz. İbrahim'e bu şekilde vahyetmiştir. Allah'ın insanla vahiy yoluyla veya perde arkasından veyahut elçi göndermek suretiyle konuşması sonuçta vahiydir. Bu üç husus vahiy noktasında birleştiği halde Allah sadece insanla konuşma yollarından ilkinin hususen vahiy diye isimlendirmiştir. Çünkü ilham yoluyla kalpte varid olan şey bir anda meydana gelir. Bu yüzden, vahiy lafzının ilham manasında hususileştirilmesi daha önceliklidir. (Razi, Fahreddin, tsz: XXVII/160)

Söz konusu ayetteki üç çeşit vahiyden ilki şöyle de yorumlanmıştır: Allah'ın insanla vahiy yoluyla konuşması, peygamberin kalbine gizli bir işaretle ilahi kelamını ilham etmesiyle gerçekleşir. Bu tür vahiyde peygamber ilahi kelamı uyanık halde ruhi-manevi bir tecrübe olarak alır. Allah'ın bu şekilde vahyetmesi peygamberlere has olmayıp dilediği insanın kalbine ilham vermesi ve salih kullarına sadık rüya göstermesini de kapsar. (İbn Aşur, tsz: XXV/142–145; Elmalı, 1971: V/4255–4256)

Diyebiliriz ki ilham, hem peygamberler hem de Allah'ın veli kulları için yaşanılan bir hakikattir. Peygamberlerin haricinde, hususen evliyalarda bu ilhamı almaya müsait hale getirilmiş, kalpleri tasfiye edilmiş ve buna önceden hazırlanmışlardır. Nitekim ilham, bir feyiz olarak Yüce Allah tarafından gelir ve kalbe ilka edilir. Yani zihinsel bir faaliyet sonucu oluşan bir bilgi değil; ilim, irfan, zühd ve takvada belli bir seviyeye ulaşan insanlara Yüce Allah'ın bir lütfudur diyebiliriz.

Kur'an'a göre bilgi kaynakları duyular, akıl, ilham ve vahiy/ilahi hitaptır. (Bkz. A'raf, 7/179; Nahl, 16/69; Şura, 42/51; Şems, 91/8) Duyular, maddi âlemde geçerli olduğu için diğerlerinden farklıdır. Akıl, hem maddi hem de manevi; ilham ve hitap da manevi âlem için söz konusudur.

Bu bilgi kaynakları arasında bir hiyerarşi söz konusudur. Aşağıdan yukarıya doğru şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Birinci derecede duyularla elde edilen bilgi.
- ✓ İkinci derecede akıl ile elde edilen bilgi.
- ✓ Üçüncü derecede ilhamla elde edilen bilgi.
- ✓ Dördüncü derecede de ilahi hitapla elde edilen bilgi gelir.

Yukarıdan aşağıya doğru da aynı sıra takip edilebilir. İlahi hitapla verilen bilgi, onun altında bulunan diğer üç kaynakla birden veya ayrı ayrı desteklenir. Bazen duyularla, duyuların dışında olan akılla ve aklın dışında olan ilhamla ve bazen de hepsi ile birden kabul edilebilecek bir bilgiye kaynak teşkil eder. İlhamla elde edilen bilgiler de onun altında yer alan akıl ve duyularla desteklenir. Buna göre ilahi hitap/vahiy ve ilham, ortak iki kaynakla desteklenmiş olmaktadır ki, bunlar duyular ve akıldır. (Atay, Hüseyin, 1982: 35–36)

O halde, peygamberlere gelen hitap şekillerinden biri olan ilham yoluyla kalbe ilka edilen bilgi "ilahi hitap/vahiy ilham" ile normal bilgi vasıtalarına başvurmadan insanın kalbine Allah tarafından

yaratılmış bilgi özelliği taşıyan "*ilham*" arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. İlahi hitap ve ilham, duyular ve akıl haricinde ve onlardan bağımsız olarak, insanın zihninde aniden ve doğrudan tecelli eden bilgilerdir. Bu yolla elde edilen bilgiler duyular ve akılla ispatlanmasına gerek olmadığı gibi, aynı şekilde bilgi sahibi olan kişi, elde ettiği bilginin doğruluğuna da kanaat eder.
2. İlahi hitap ve ilham yoluyla bilginin elde edilmesinde herhangi bir ön hazırlığa gerek yoktur. Bu iki kaynaktan gelen bilgiler açıktır. (Atay, Hüseyin, 1982: 34)
3. İlahi hitap ve ilham ile elde edilen bilgiler, doğrudan Allah'tan gelebileceği gibi melek aracılığıyla da gelebilir. (Çelebi, İlyas, 1996: 202)

İlahi hitap ve ilhamın bu ortak noktaları dikkate alındığında aynı kaynaktan geldikleri; kesbi değil, vehbi oldukları söylenebilir. Ancak bu ortak özelliklerinin yanı sıra, birbirinden ayrıldıkları özellikleri vardır ki bu farkları da şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Peygamberler, aldıkları ilham veya hitap bilgisinin Allah tarafından gönderildiğini kesin olarak bilirler. Ancak, peygamberler dışındaki insanların aldıkları ilham için bu kesinlik söz konusu değildir. (Reşid, Rıza, 1960: 38)
- b. İslam'da emir ve yasaklar ilahi hitapla sabit olup, nübüvvetin nihayete ermesiyle son bulmuştur. İlham ise, devam etmekte ve onunla herhangi bir emir ve yasak hâsıl olmaz. Zaten ilahi hitap, muhatapların tümü için bağlayıcı iken ilham, ancak söz konusu kişi için bağlayıcı olabilir. İlham, kesin bilgi ifade etmediği gibi, bilgi kaynağı kabul edilse bile, bütün insanlar için söz konusu değildir. (Çelebi, İlyas, 1996: 203–206)

Yukarıdaki açıklamalar ilahi hitap ile ilham arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu teyid etmektedir. Kur'an'ın bazı ayetlerinde vahyetme fiili, ilham manasına gelmektedir. Müfessirlerin çoğunluğu Hz. Musa'nın annesine ilahi hitapta bulunulduğunu belirten ayetlerdeki (Taha,20/38; Kasas, 28/7) hitabın ilham manasına geldiğini belirtmiş, hatta nübüvvet söz konusu olmaksızın tıpkı Hz. Meryem gibi Hz. Musa'nın annesine de melek göndermek suretiyle hitapta bulunulması ihtimalinden söz etmişlerdir. (Ebu Hayyan, 2005: VII/329–330; Alusi, tsz: VIII/501)

4. SONUÇ

Diyebiliriz ki, vahiy ile ilham arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Peygamberler ve evliyalar için söz konusu olan ilham da, tıpkı vahiy gibi, kesbi değil, vehbidir. Peygamberlere gelen "*vahyi ilham*", kesin ve her kes için bağlayıcı bilgi iken, evliyaya gelen "*ilham*" ise, aynı kesinlikte olmayıp ve bağlayıcı da değildir.

Kur'an'da peygamberler dışındaki insanlar ve varlıklar için kullanılan "*vahiy*" ifadesi, müfessirler tarafından "*ilham*" manasında değerlendirilmiştir. Vahiy ile ilham arasındaki kategorik ayırım genellikle nübüvvet anlayışı üzerinden değerlendirilmektedir. "*Vahyi ilham*" sona ermişken, diğer şekliyle ilhamın her türlü devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Savaş Yay. Ankara, 1984

Alusi, Şihabeddin, Ruhul-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, tsz.

Atay, Hüseyin, Kur'an'da Bilgi Teorisi, Furkan Yay. İstanbul, 1982

Azizuddin Nesefi, İnsan-ı Kamil, çev. A. Avni Konuk, Gelenek Yay. İstanbul, 2009

Cerrahoğlu, İsmail, Tefsîr Usûlü, TDVY, Ankara, 1993

Cürçani, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, Kitabu't-Tarifât, İstanbul, 1318

Çelebi, İlyas, İslam İncancında Gayb Problemi, MÜİFAV Yay. İstanbul, 1996

Dihlevi, Ahmed Şah Veliyullah b. Abdurrahim, Hücetu'l- Baliğa, trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul,1994

Ebu Hayyan, el-Endülusi, Muhammed b. Yusuf, el-Bahru'l-Muhit, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2005

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul,1971

Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, Tehzîbü'l-Luga, thk. Abdüsselam Harun, ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Kahire, tsz.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, İhyau Ulumi'd-Din, nşr. Muhammed Vehbi Süleyman-Usame Ammure, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 2006

-----er-Risaletü'l-Ledünniyye, nşr. İbrahim Emin Muhammed, Mektebetü't- Tevfikiyye, Kahire, tsz.

İbn Aşur, Muhammed Tahir, Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir, Daru't-Tunusiyye, tsz.

İbn Esir, Ebu's-Seadat Mecduddin el-Mübarek, en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2008

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, Lisânu'l-Arab, Dâru Sadr, Beyrut tsz.

İslam Ansiklopedisi, M.E. B.Yay. İstanbul, 1986

İzutsu, Toshihiko, Kur'ân'da Allah ve İnsan, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara, tsz.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân, Kâhire 1967

Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fî garîbi'l- Kur'ân, Kahraman Yay. İstanbul, 1986

Râzî, Fahreddin, Muhammed b. Ömer, et-Tefsîru'l-Kebîr, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Reşîd Rızâ, Muhammed, el-Vahyu'l-Muhammedî, Mektebetü Mısır, Mısır, 1960

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1984

Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer, Şerhu'l-Akaid, İstanbul, 1317

Vahidi, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed, et Tefsiru'l-Basit, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud, Riyad, 1430

Zebidi, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed el-Huseynî el-Vasîtî, Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus, Daru Sadr, Beyrut, 1966